

TOMEŠ, I.: *Analýza sociálních potřeb kraje, obce a regionu*. In:
Matoušek, O. a kol., *Metody a řízení sociální práce*, Portá, Praha 2003

Všechny metodiky v podstatě vycházejí ze stejných metodologických principů, které sociologové v různých evropských zemích vypracovali v druhé polovině 20. století k identifikaci sociálních potřeb a očekávání lidí. Liší se jen v podrobnostech nebo názvech (označeních), a je proto nepodstatné, který postup se v konkrétním případě zvolí. V této kapitole jde spíše o pokus o formulaci metodologických principů pro postup než o vypracování konkrétní metodiky pro zpracovatele sociálně-ekonomických analýz.

16.1 Potřeba analýzy

Bez důkladných analýz nelze efektivně řídit a spravovat územní celky. Každý subjekt správy má své sociální povinnosti dané právním řádem nebo statutem nebo smlouvou (Tomeš, 2001, s. 72nn; Tomeš, 2002). Má-li tyto povinnosti řádně plnit, musí tak činit s daným souborem osob (obyvateli), v daném sociálním prostoru a čase. K tomu potřebuje znát:

- demografii regionu (kraje, obce);
- konkrétní obsah sociálních potřeb obyvatelstva;
- strukturu těchto potřeb;
- prostorové (zeměpisné) rozložení těchto potřeb;
- preferenci obyvatelstva při jejich uspokojování;
- očekávání dotčené populace, vůči které má subjekt správy sociální povinnosti plnit.

Taková analýza je pro subjekt správy zdrojem nezbytných poznatků pro efektivní

- projektování;
- plánování;
- volbu nejvhodnějších sociálních nástrojů při budování účinného systému sociálních služeb;
- definování reálných finančních potřeb (rozpočet).

K tomu potřebuje region (kraj, obec) získat informace dvojího typu:

- statistické (tzv. tvrdé) údaje o populaci, vůči které má sociální povinnosti plnit;
- sociologické (tzv. měkké) informace o očekáváních, postojích a o motivaci chování zmíněné populace.

Takové informace subjekt správy získá sociálně-demografickou analýzou a dotazníkovým šetřením, kterou provádí buď vlastními silami, nebo zadává odborným organizacím.

Každá populace části územního celku se liší od populace celého územního celku. Proto se „snímek“ populace dané části územního celku, definované buď zeměpisně, nebo institucionálně, porovnává s celou populací. Pro řídicí struk-

tury je důležité vědět, jak se jimi spravovaný celek liší od ostatních (sociální vzdálenosti) a od celostátního průměru. Zjišťují se měření odchylek. Proto je důležité, aby analýzy přinesly informace založené na údajích, které jsou srovnatelné svým tvarem a definicí s celostátními údaji.

Analýza tedy podává informace:

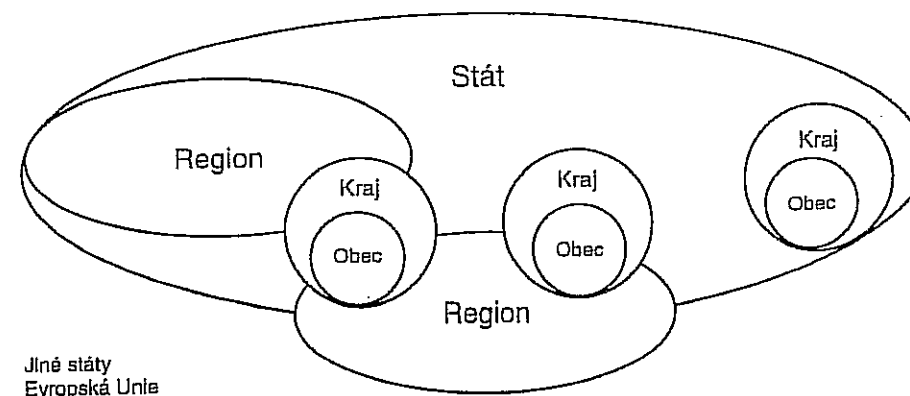
- „dovnitř“, o stavu a potřebách obyvatelstva daného spravovaného útvaru;
- „navenek“, o útvaru jako takovém v porovnání k jiným útvarům.

Možnost srovnání s jinými spravovanými celky podstatně zvyšuje hodnotu analýzy i pro daný spravovaný celek.

Tak např. Moravskoslezský kraj se liší od ostatních krajů mírou nezaměstnanosti, národnostní a etnickou strukturou populace, zdravotním stavem populace, mírou znečištění životního prostředí atd. V Severomoravském kraji se podobným způsobem Beskydy liší od Jeseníků nebo Těšínska. Stejně se od sebe liší jednotlivá města Moravskoslezského kraje podle toho, „čím se obyvatelstvo převážně žije“. Hejtmani a starostové potřebují vědět, co je pro jimi spravovaná území typické, co od nich jejich voliči očekávají a čím se jejich kraj či obec liší v rámci republiky od ostatních krajů a obcí, aby se mohli cíleně a účinně rozhodovat.

Potřeba diferencovaných informací je v současné etapě transformace české společnosti naléhavá vzhledem k velmi místně rozlišeným sociálním důsledkům působení liberalizačních a privatizačních tendencí při přechodu ke svobodnému trhu. Objevil se nebývalý nárůst nejrůznějších sociálních problémů, které jsme dříve neznali nebo aspoň ne v takových rozměrech, i když se většina z nich počátkem devadesátých let 20. století předpovídala a formulovaly se základní transformační přístupy (scénář sociální reformy, záchraná sociální sítě apod.). V souvislosti s nedokonalou legislativou však sociální problémy narůstaly a dnes působí velmi rozmanité těžkosti.

Obr. 16.1 Struktura regionálních, krajových a obecních analýz

Rozdílnosti v sociálních potřebách závisejí na odlišnostech mezi kraji či regiony a obcemi, ať již jde o strukturu věku, zdravotního stavu, závislosti na návykových látkách, nebo neschopnosti vyrovnat se sám s určitou životní situací a míry potřeby pomoci (nezaměstnanost, chudoba atd.).

16.2 Vymezení pojmu „sociálně-demografická analýza“

Obecně pod pojmem analýza rozumíme v souladu se *Sociologickým slovníkem* (Geist, 1992) jednu ze základních metod poznávání objektů a jevů. Jde o postup rozkládání celku na jeho jednotlivé části a zjišťování vzájemných vztahů mezi těmito částmi navzájem, i mezi každou částí a celkem jako takovým. Tento postup umožňuje poznání podstatných dat o zkoumaném jevu a odkrytí jeho struktury.

Pro potřebu objasnění pojmu **sociálně-demografická analýza**¹ bychom mohli částečně využít obsahové vymezení analýzy interakční, obsahové, popř. analýzy významů. Zatímco analýza interakční se zaměřuje na pozorování, třídění a kódování činnosti jednotlivých členů sociálních skupin, obsahová analýza se zaměřuje na objektivní, systematický a kvantitativní popis manifestovaných obsahů komunikací, zrcadlicích vlastnosti, postoje, hodnoty, normy a zájmy společnosti. Analýza významů pak zkoumá empirická data získaná pozorováním, rozhovorem nebo z dotazníků.

Poněkud snazší je vymezení pojmu **analýza demografická**. V publikaci *Demografie (nejen) pro demografy* (SLON, 1998) se uvedený pojem vysvětluje následovně: Jedná se o rozbor jednotlivých složek demografické reprodukce, tj. porodnosti, potratovosti, sňatečnosti a rozvodovosti, nemocnosti a úmrtnosti. Tato analýza studuje demografické události jako hromadné jevy s cílem vymezit jejich charakteristické znaky a zkoumat jejich proměnlivost v průběhu času nebo na určitém území. Nejdůležitější proměnou je v tomto případě čas. Každá demografická událost musí být přesně časově vymezena, aby mohla být zařazena do souboru událostí, které mají stejné období vzniku a stejnou dobu trvání. Demografická analýza vychází ze základní datové dokumentace, kterou je běžná evidence přirozené obměny obyvatelstva, a z výsledků sčítání lidu, eventuálně z dalších doplňujících šetření a tyto údaje dává do vzájemných souvislostí a vztahů. Výsledkem jsou analytická data, souhrnně vyjádřená demografickými ukazateli.

¹Obdobná budou úvahy platit i pro komunitní analýzu.

Nejde o běžně užívaný pojem. Běžně nalezneme pouze vysvětlení pojmů demografická analýza, popř. analýza interakční či obsahová. V těchto spojeních adjektivum identifikuje buď předmět analýzy, nebo metodu, kterou se analyzuje. I my budeme pro potřeby této učebnice pracovníě označovat analýzu, kterou územní jednotky potřebují, jako „sociálně-demografickou analýzu“, abychom tím naznačili, že k poznání potřebují subjekty správy znát geografii svých klientů a jejich potřeby a očekávání, tedy soubor informací statistických a sociologických.

Pravděpodobně obtížnější bude v tomto smyslu vymezení pojmu „sociální“. Není účelem této publikace zabývat se všemi významy tohoto slova. Pro naši potřebu půjde o problematiku týkající se společnosti jako celku i jejích jednotlivých částí – sociálních skupin a o mezilidské styky a vztahy (viz Tomeš, 2001).

Pro účely této stati budeme proto pod pojmem „sociálně-demografická analýza územního celku“ rozumět praktickou metodu k poznávání a popisování sociálních jevů ve sledovaném souboru v jeho strukturách (věkové, zdravotní atd.) a v určitém čase, na základě rozboru demografických ukazatelů a s využitím všech dostupných statistických a demografických informací a sociologických metod a postupů. Její součástí by měla být i prognóza demografického vývoje a srovnání s celostátními ukazateli (resp. ukazateli vyšších územních celků) a s obecně platnými normativy potřeb jednotlivých typů sociálních služeb (služeb sociální péče i služeb sociální intervence). V rámci této analýzy lze její výsledky porovnávat i s celostátními představami dalšího rozvoje i s obdobnými pracemi v rámci Evropské unie.

16.3 Technický projekt analýzy

Každá analýza musí začít vypracováním technického (zpracovatelského) projektu, který definuje:

1. co je *zadáním*, cílem (proč se bude zkoumat, co se očekává za výsledek);
2. co je *předmětem* (co se bude zkoumat) analýzy (např. územní vymezení);
3. *tematickou šíři* analýzy (jaký je „záběr“ analýzy, jaké parametry se budou zkoumat);
4. *sběr informací*, jaké vstupy jsou k dispozici a jaké vstupy budou potřebné (sběr údajů – co se bude muset teprve zjistit) k dosažení cíle;
5. jaké *postupy* (metoda) se zvolí ke zpracování (analýze) sebraných údajů;
6. jak se poznatky budou syntetizovat (jaká výkladová schémata se zvolí);
7. jak se budou výsledky prezentovat.

Součástí projektu musí být i označení zadavatele a zpracovatele, složení řešitelského týmu a rozpočet předpokládaných nákladů na jeho realizaci.

Dobře formulované *zadání* je důležitým předpokladem úspěchu analýzy. Platí pravidlo, že špatné zadání nelze dobře splnit. Zadání musí být co nejpodrobnější. Musí být jednoznačné a srozumitelné. Lépe je formulovat cíle ve stručných větách, nebo dokonce v bodech než v dlouhých souvětích, které často umožňují více výkladů.

Předmětem analýzy jsou např. sociální služby, které se poskytují nebo by se měly poskytovat v daném regionu.

Tematická šíře analýzy musí být určena zadavatelem přesně. Vymezena může být územně (všechny sociální služby na daném území), institucionálně (ústavní péče pro zdravotně postižené, poradenství), osobně (všichni staří lidé)